

ה. הוכחות מחז"ל שנהגו להטעות את הגויים בימי שמד, כך שיחשבו שהם מסכימים עם דעתם

ומן המפורסם גם כן, שרבי מאיר נתפס בעד שמד מן השמדות שנהרגו בהם חכמי ישראל, ואמרו לו מכיריו: הלא אתה מאיר! ואמר: איני! ואמרו לו: אכול מזה אם אינך מישראל! והיה לפנייהם חזיר, ואמר להם: אוכל ברצון! והראה את עצמו כאילו הוא אוכל ולא אכל, כמו שאמרו עליהם השלום (ע"ז יח, ב; וקה"ר ז, יב). ואין ספק שרבי מאיר אצל זה "הצנוע" (=החכם הנ"ל), היודע אמיתת התורה - גוי הוא, מפני שכך נכתב בחיבורו, שמי שהוא בגלוי גוי ובסתר ישראל - הרי הוא כגוי, מפני שעבודת האל אצלו היא בסתר, והסתיר אותה כרבי מאיר.

ומהמפורסם כמו כן שרבי אליעזר נתפס למינות אשר היא יותר קשה מעבודה זרה, וזה שהמינים³ - יכריתם האל - יתלוצצו בדתות ואמרו: אוויל המתעסק בהם! משוגע הלמד אותם! והם מבטלים הנבואה לגמרי. והיה רבי אליעזר ידוע גדול בחכמות, ואמרו: איך תהיה במדרגת החכמה אל מה שתביאהו ותאמין בדת? וענה אותם דבר, והראה כאילו הוא מאמין באמונתם, והיתה כוונתו במענה ההוא לאמונת האמת לא לזולתו. וזה המעשה הוא במדרש (קה"ר א, ח; ע"ז טז, ב) וזה לשונם: "מעשה ברבי אליעזר שנתפס לשם מינות (=לכפות עליו מינות), והעלהו הגמון לבירה, אמר לו: זקן כיוצא בך יעסוק בדברים הללו? אמר לו: נאמן עלי הדיין! סבר אותו הגמון שעליו הוא אומר, והוא לא נתכוון אלא לשם שמים. אמר לו אותו הגמון: רבי! הואיל והאמנתני, אף אני הייתי תמה לו, אפשר שזה טועה אחר הדברים הללו? אמר לו: דימוס! הרי אתה פטור!". הנה כבר התבאר לך שרבי אליעזר הראה להגמון שהוא מין, וליבו (באמת) מסור לשמים. ומינות גדולה מעבודה זרה, כמו שהתבאר בכל התלמוד. ואין ספק שרבי אליעזר אצל זה "הכשר" (=אותו חכם הנ"ל) - פסול, כמו שהוא כתב בחיבורו⁴.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- נראה שכוונת הרמב"ם לפילוסופים הכופרים בהשגחת ה' וידיעתו ובעבודה אליו ובנבואה. וזה חמור מעובדי עבודה זרה שמאמינים בכורא עולם שמשגיח, אלא שמייחסים כוח גם לדרגות ביניים ועובדים גם אותן, או שעובדים אותו על ידי אמצעי מקשר וכיו"ב.
- יש לעיין בראיה שמביא מרבי מאיר, שהרי רבי מאיר לא כפר באחד מעיקרי האמונה אלא רק אמר שאינו רבי מאיר ועשה עצמו עובר עבירה כדי להטעותם. ואין זה מה שאמר החכם הנ"ל, שלא אמר שמי שמטעה את הגוי שאינו מישראל הרי הוא כופר, אלא מי שאומר בפיו שמאמין בנביא שלהם. וגם להלכה יש בזה חילוק. וז"ל השו"ע יו"ד קנז, ב: "אסור לאדם לומר שהוא עובד כוכבים כדי שלא יהרגוהו. אבל אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבושו בשעת הגזרה - מותר, כיון שאינו אומר שהוא עובד כוכבים. הגה: ... ואף על גב דאסור לומר שהוא עובד כוכבים, מ"מ יוכל לומר להם לשון דמשתמע לתרי אפיין והעובדי כוכבים יבינו שהוא אומר שהוא עובד כוכבים והוא יכוון לדבר אחר. וכן אם יוכל להטעותם, שהם סוברים שהוא עובד כוכבים, שרי".
- גם הראיה מרבי אליעזר אינה ראייה כי רבי אליעזר אמר את דבריו בלשון המשתמע לשני פנים ובה

והשמד הזה אשר אנחנו בו, אין אנו מראים בו שאנו עובדים עבודה זרה, אלא שנאמין מה שהם אומרים בלבד. וכבר נתאמת אצלם שאין אנו מאמינים זה בשום פנים, אלא שנרמה בו המלך, "וַיִּפְתּוּהוּ בַּפִּיָּהֶם, וּבִלְשׁוֹנָם יִכְזְבוּ לוֹ" (תהלים עח, לו. כלומר, גם המוסלמים מבינים שהיהודי אומר שהוא מאמין במה שהם אומרים – מהשפה ולחוץ, ורק מתוך כפייה כדי להינצל).

וידוע הוא מה שקרה על ישראל בימי נבוכדנאצר הרשע, ושכל מי שהיה בכבל – סגד לצלם, מלבד חנניה מישאל ועזריה, כמו שאמר האל יתברך עליהם (ישעיהו כט, כב): "לֹא עֲתָה יְבוּשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עֲתָה פָּנָיו יִחְוָרוּ"⁵. ואולי החרש והמסגר היו בכלל מי שסגד אם היו אז בכבל, ואולם לא ראינו מעולם מי שקראם לא רשעים ולא גויים ולא פסולי עדות, ולא חשב ה' יתברך עליהם עוון עובדי עבודה זרה מפני שהיו אנוסים. וכך אמרו עליהם השלום (מגילה יב, א): "הם עשו לפני – אף אני אעשה עמהם לפני" בימי המן! ואולם האיש ההוא אין ספק שהוא תופש על ה' יתעלה שעשה עמהם לפני ולא האביד אותם על שעבדו עבודה זרה ולא פרסמו עבודת ה', כאמרו (ישעיהו מה, ט): "הוֹי רַב אֶת יִצְרוֹ תַרְשֵׁי אֶת תַּרְשֵׁי אֲדָמָה הַיֹּאמֵר חָמַר לִי־צְרוֹ מֵהַ תַּעֲשֶׂה".

וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשעה מגזרות קשות ורעות, ומכללך היה שלא יסגור אדם את פתח ביתו, כדי שלא יתייחד להתעסק בשום מצווה, ועם כל זה לא קראום חכמינו זכרונם לברכה (לאותם שעברו על המצוות באונס השמד) לא גויים ולא רשעים – אלא צדיקים גמורים, והתחננו בעדם, והוסיפו בימי חנוכה "על הנסים" עד "ורשעים ביד צדיקים".

ו. ביקורת על החכם הכותב, שהכניס

בנושא עניינים שאינם קשורים

ולולא שהסכמנו בתחילת דברינו שלא נזכיר כל דברי זה המעתיק, מילין השמעתי לך והייתי מאריך, איך יסכל אדם ערכו לזה השיעור עד שידבר כדברים האלה, וישלח

הערות – ילמד ענוים דרכו

ליכא איסור, כדברי הרמ"א בשם תרוה"ד. אבל כאן הוא אומר לשון ברורה ורק לבו אינו נכון עמו. לשון הרמב"ם בספר המצוות מ"ע ט: "כמו שעשו חנניה מישאל ועזריה בזמן נבוכדנצר הרשע כשגזר להשתחוות לצלם, והשתחוו כל העמים וישראל בכלל, ולא היה שם מקדש שם שמים והיתה בזה חרפה גדולה על ישראל, שנעדרה המצווה הזאת מכולם ולא היה שם מקיים אותה, אבל פחדו הכל. ולא נצטוותה מצווה זו (של קידוש השם) אלא למעמד הגדול שהוא שפחד ממנו העולם כולו והיה בו ראוי שיפורסם הייחוד ויגלה ברבים בעת ההיא. ויעד ה' על ידי ישעיה, שלא תשלם חרפת ישראל בעדות ההיא, ושייראו בהם ילדים בעת ההיא הקשה, לא יפחידם המוות וימסרו נפשם ויפרסמו ויחזקו האמונה ויקדשו את השם ברבים, כמו שציוונו יתעלה על ידי משה רבנו. והוא אמרו: 'לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשה ידי, בקרבו יקדישו שמי' וגומר".

מסלול 1: יום ד, טז סיון
מסלול 2: יום ה, טז סיון
מסלול 3: יום א, יז סיון
מסלול 4: יום ב, טז סיון

ידו ויכתוב, ויענה כשישאלו שואל, בעד שאלה אחת כמו שזכרנו והשיב (הוא) עליה תשובות שאינן בעניין. והביא ראיות בעדים זוממים, ובמקלל אביו ואמו, ובמצוות ציצית, ובחרוש בשור וחמור, ובהרבעת בהמה - כאילו הושאל ממנו שיחבר לו "אזהרות" וימנה בהן כל המצוות? ואמר כמו כן, שישמעאלים יש להם עבודה זרה במקדש ובמקומות אחרים, כאילו השואל שאלהו: אם יעלה לחוג למכה או לא? ואמר כמו כן, שהמשוגע (=מוחמד) הרג מישראל עשרים וארבעה אלף, כאילו השואל שאלהו אם יהיה לו חלק לעולם הבא? ורבים כמו אלה.

ז. זעקת הרמב"ם על שאמר החכם הנ"ל שאסור לאנשי השמד להתפלל בעתיד

ובאמת היה ראוי לאיש הזה להתבונן בדברי שלמה עליו השלום (קהלת ה,א): "אֵל תִּבְהַל עַל פִּיךָ וְלִבֶּךָ אַל יִמְהַר לְהוֹצִיא דְבָר לְפָנֵי הָאֱלֹהִים". שאילו התבונן הוא בפסוק הזה, היה יודע כי כל מי ששייב על שאלה או יבין באיסור והיתר - שהוא מוציא דבר לפני אלוהים, לא היה נופל במה שנפל (כי היה נזהר ולא משייב בלי לעיין). וה' יודע ועד ודי בו, שאילו⁷ הוא חרף יותר ממה שחרף והוסיף בדברים יותר ממה שהוסיף - לא תזיקנו זה, ולא ביקשנו עזר לעצמנו בשום פנים, אבל אמרנו: נשכבה בבשתנו, ותכסנו כלימתנו, כי לה' אלוהינו חטאנו, אנחנו ואבותינו! והייתי מוסיף לו בענייני גדולה ומעלה, ואומר כי לשם שמים נתכוון, לפי שאנו מכירים, תהילה לאל, (פחיתות) ערכנו, ולא נסכל אותו, ידענו ה' רשענו, עוון אבותינו כי חטאנו לך. ולא היה ראוי לנו להתרשל ממנו ולהחריש לו, והוא אמרו שמי שהתפלל מאנשי השמד - אין לו שכר בתפילה ההיא ועבירה היא בידו. וידענו שכל מה שיחובר בספר - יהיו דבריו אמת או שקר - אין ספק שיפורסם בידי בני אדם (=כלומר, כל דבר שנכתב בספר, גם אם הכותב אינו ראוי לכך - הוא מתפשט בציבור וגורם נזקים), וזהו מה שהרבה בדעות הנפסדות באנשים, לפי שאין בינך ובין הדעת הנפסדת אלא מה שיוחק על ספר, ותעשה לו כת בלי ספק. לפיכך פחדנו שתגיע התשובה ההיא המשיבה מאחרי ה' ביד עם הארץ, וימצא שאין לו שכר בתפילה, ולא יתפלל, וכמו יתר המצוות אם יעשן שלא יהיה לו שכר במעשה אחת מהם.

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 6 כיוון שהחכם הכותב לא חילק בין אונס לרצון, ממילא רצה להראות שיש באסלאם עבודה זרה, כדי להוכיח שההודאה בה - כהודאה בעבודה זרה. אולם לשיטת הרמב"ם שאין לדון אונס כרצון, ממילא גם אם יש באסלאם עבודה זרה - אין המודה בה באונס כמודה בעבודה זרה.
- 7 כלומר: אם אותו החכם היה מסתפק בכך שהיה אומר על אותם שהורו באסלאם מאונס שהם גויים וכופרים ופסולים לעדות, היה הרמב"ם מחריש. אבל הרמב"ם כותב שלא יכול היה לשתוק, כיוון שאותו חכם הוסיף שמי שעשה כן אין לו להתפלל ולקיים עוד מצוות, ואם עושה כן - חוטא, ובכך הוא מכשיל את העם וגורם לרבים לעזוב את היהדות ח"ו.

מסלול 1: יום ד, טז סיון	מסלול 3: יום א, יז סיון
מסלול 2: יום ה, טז סיון	מסלול 4: יום ב, טז סיון

ח. הוכחות שכל מעשה טוב מתוגמל אפילו לכופרים ולרשעים

והנני מבאר עתה במה שנפל בו זה המוסיף לההביל. כבר ביאר הספר שאחאב בן עמרי, הכופר באל ועובד עבודה זרה שהעיד ה' עליו (מ"א כה, כה) "רַק לֹא הָיָה כְּאַחָאָב"⁸, כשצם שתי שעות וחצי, לפי מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה (תענית כה, ב) - בטלה גזרה מעליו, כמו שנאמר (מ"א כא, כח-כט): "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי: הֲרֵאִיתְּ כִּי נִכְנַע אַחָאָב מִלְּפָנַי יַעַן כִּי נִכְנַע מִפְּנֵי לֹא אָבִיא הֲרַעָה בְּיָמָיו בְּיָמַי כְּנֹו אָבִיא הֲרַעָה עַל בֵּיתוֹ". ולא קיפח הקדוש ברוך שטר תעניתו.

ועגלון מלך מואב שהצר לישראל, לפי ששם כבוד לאלוהי ישראל כשאמר לו אהוד (שופטים ג, ב): "דְּבַר אֱלֹהִים לִי אֲלִיף" ועמד מהכיסא, גמלהו האל גמול טוב ושם כיסא שלמה שהוא כיסא ה', כמו שאמר (דהי"א כט, כג): "וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה', וְכִסֵּא הַמֶּלֶךְ הַמְּשִׁיחַ - מִזְרָעוֹ, כִּי רוּת הַמֹּואָבִיָּה הִיתָה בְּתוֹ, וְכֵן אָמְרוּ עֲלֵיהֶם הַשְּׁלוֹם (נזיר כג, ב), ולא קיפח הקדוש ברוך הוא שכרו.

הערות - ילמד ענוים דרכו

8 יש להעיר מדברי הרמב"ן שכתב בהקדמתו לאיוב: "הרשעים המכחישים באל ויאמרו 'לא הוא, אינם ראויין לגמול טוב לעולם כלל, כי לא עשו טובה לדעת האל (=מתוך ידיעת האל והרצון למלא רצונו)". הרי שמשומד שעושה מצוות אין הן נחשבות לו. אולם בהמשך דבריו שם כותב הרמב"ן: "אף על פי שיש בחטאים האלו החמורים כרת בגוף בעולם הזה וכרת בנפש לעולם הבא, יש כופר בעיקר שמאריכין לו ואוכל חיי העולם הזה! ואם תאמר: והיאך תולין לו על כרת שבגופו? אם בשביל זכות שעשה - אין לכופר בעיקר זכות לעולם, לפי שהוא עושה לשם כפרותו ולא לשם הקדוש ברוך הוא יתברך? ! זו אינה קושיא, שיש בדרכיו של בעל הרחמים לרחם על מי שעושה טובה ומעשה הגון בעולם הזה אפילו עשאו לשם עבודה זרה. כגון מה שאמרו חז"ל באומות העולם עובדי כוכבים ומזלות, וכן בדברי הנביאים מקצת אומות שנגזר עליהם גלות בשביל מה שעשו לישראל ושאר אומות שלא הרעו להם לא נגזר עליהם גלות. וכן הכתוב מזהירנו: 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו'". אולם כל דבריו הם על קבלת שכר בעולם הזה. ולכאורה גם ההוכחות של הרמב"ם כאן הן רק על שכר בעולם הזה. ועוד יש לחלק לכאורה בין מי שעובד את ה' על ידי אמצעי לבין מי שעובד אל אחר ומאמין בו.

ובהל' תשובה זו, כתב הרמב"ם על האדם החוטא שלא שב בתשובה: "עושה מצוות וטורפין אותן בפניו, שנאמר: 'מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי', 'מי גם בכס ויסגור דלתים וגו'", הרי שלכאורה אין מתגמלים מצוות של החוטא? אולם אין זו כלל כוונת הרמב"ם שם, אלא כוונתו שאין המצוות מעלות נחת רוח לפני ה' ואינן עולות לו לרצון, כמו שניכר מהפסוקים שהביא הרמב"ם. ולא בא הנביא אלא להוכיח את העם על שהחזיקו במצוות שבין אדם למקום כמו הקרבנות ופגוע במצוות שבין אדם לחברו וחשבו שלקב"ה לא אכפת מכך והוא יקבל את תפילותיהם ואת קרבנותיהם. על כך בא הנביא לומר שהקב"ה אינו מקבל קרבנות המוקרבים על ידי בני עוולה. אולם ודאי שעל כל מצווה - אפילו כזאת - יקבל האדם שכר.

9 צ"ל לפי הרמב"ם שאחאב לא שב שם מעבודה זרה, אלא שב ממעשה נבות הזורעאלי. אולם צ"ע, שעצם העובדה שקיבל את התוכחה של אליהו מוכיחה שהאמין באלוהי אלוהיו. ויש לתרץ ואכמ"ל.

מסלול 1: יום ד, טז סיון	מסלול 3: יום א, יז סיון
מסלול 2: יום ה, טז סיון	מסלול 4: יום ב, טז סיון

ונבוכדנצר הרשע שהרג מישראל כחול אשר על שפת הים, ושרף בית הדום רגליו של אלוהינו, בשביל שרץ ארבע פסיעות להקדים שם המקום לשם חזקיהו, כמו שאמרו (סנהדרין צו, א): "רהט בתריה ארבע פסיעות" - היה גמולו שמלך ארבעים שנה, כמו שמלך שלמה, ולא קיפח הקדוש ברוך הוא שכרו.

ועשו הרשע שהעיד ה' באיבתו, שנאמר (מלאכי א, ג): "וְאֵת עֲשׂוֹ שְׁנֵאתַי", וביארו חכמינו זכרונם לברכה רוע פעליו ואמרו (ב"ב טז, ב): "ובאותו היום עבר חמש עבירות: הרג את הנפש, ועבד עבודה זרה, ובעל נערה המאורסה, וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה", נתעטף בטליתו ונכנס אצל יצחק אביו, אמר לו: אבא! יש מעשר למלח? אמר לו: כמה בני מדקדק במצוות! ועם כל זה כשהחזיק במצווה אחת - והיא כבוד אב, והיה שכרו שנתן לו ה' מלכות בלי הפסק עד שיבא מלך המשיח, כמו שאמרו עליהם השלום: "אין בן דוד בא עד שייטול עשו שכר כיבוד אב ואם, כדכתיב (זכריה ב, יב): 'אַחַר כְּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם'". וזה דבר חכמינו זכרונם לברכה (ב"ק לח, ב): "אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה", אלא יגמול לעולם על פעולות הטוב לכל מי שיעשהו, ויענוש על מעשה הרע למי שיעשהו כל זמן שיעשהו. ואם אלו הכופרים המפורסמים - יגמלם ה' גמול טוב על מעט מזער ממעשה הטוב, ישראל שנאנסו באונס השמד ועושים מצוות בסתר - איך לא יגמלם ה' על כך?¹⁰ ולא יהיה הפרש אצלו בין עושה מצווה או אינו עושה, בין עובד אלוהים לאשר לא עבדו?

וכל זה יראה מדברי זה האיש: "אלא כשיתפלל - יעשה עברה", וכך כתב ואמר: "כי שתיים רעות עשה עמי". כבר נתבארה לך טעותו, ושהוא לא סר תמיד מהיות מגנה אנשי זמנו, עד שעבר זה לדבר בחוק החכמים זכרונם לברכה כמו שביארנו, ולא זה בלבד, אלא אף בחוק הבורא יתברך, ואמר, שהוא יענוש על מעשה המצוות, וכה דיבר שתפילת אחד ממנו עבירה היא. ועל כמו זה אמר שלמה (קהלת ה, ה): "וְאֵל תֹּאמַר לְפָנַי הַמְּלֶאֶךְ כִּי שָׁגָה הָיָא".

שאלות מנחות:

- ♦ מה הראיה שהביא הרמב"ם ממעשה רבי מאיר וממעשה רבי אליעזר? האם זו ראיה מוחצת כנגד דעת החכם?
- ♦ במה שונה השמד המדובר משאר שמד רגיל? האם באמת אנו מטעים את הגוי?

הערות - ילמד ענוים דרכו

10 יש להעיר שהרמב"ם הוכיח שיש לו שכר, אך לא הוכיח שמותר לו לקיים מצוות. ומה החילוק בין כל אלו שנמנו כאן לבין מה שכתוב בסנהדרין ו, ב "בוצע בירך ניאץ ה'" כגון אדם שגזל סאה ורוצה להפריש חלה, שאמרו עליו שאסור לו לברך ואם מברך עבירה היא בידו שאין זה מברך אלא מנאץ? (ועיין שו"ע אור"ח קצו, א).

מסלול 1: יום ד, טז סיון	מסלול 3: יום א, יז סיון
מסלול 2: יום ה, טז סיון	מסלול 4: יום ב, טז סיון

- ✦ להבנת הרמב"ם על מי כיוונו חז"ל במילה "צדיקים" בנוסח "על הנסים": "ורשעים ביד צדיקים"? האם זהו הפשט?
- ✦ מה צריך תלמיד חכם הכותב תשובה הלכתית לשים לנגד עיניו?
- ✦ למה יש סיכון גדול בתשובה הלכתית כתובה מאשר בפסיקה בעל פה?
- ✦ מה ראה הרמב"ם כתמור יותר - העיוותים האמוניים שכתב החכם בתשובתו או העיוותים ההלכתיים?
- ✦ כיצד תשובה זו של הרמב"ם בונה את התפיסה של העולם המסורתי הספרדי שביהדות אין "או הכל או לא כלום"?